

NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA
MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ

ISSN 2522-4808 (Print)
ISSN 2702-0034 (Online)

RİSALƏ

Elmi araşdırmalar jurnalı

№ 2 (29)

Bakı – “Elm və təhsil” – 2025

**Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
Elmi Şurasının 14 noyabr 2025-ci il tarixli (protokol № 11)
qərarı ilə çap olunur**

Baş redaktor:

**Rafael Hüseynov,
akademik**

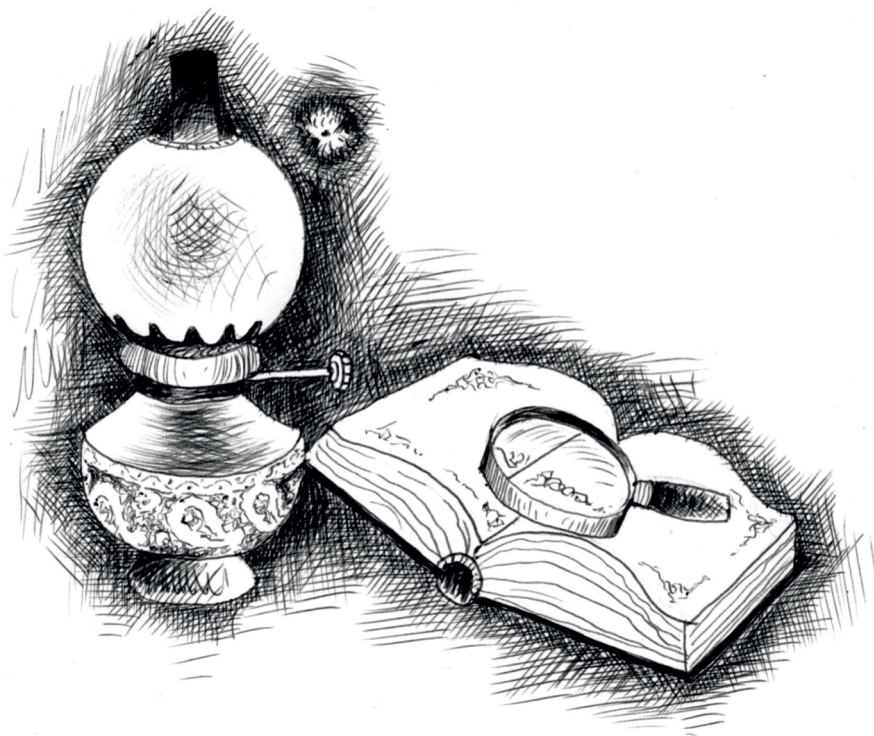
Redaksiya heyəti:

**Kamil Allahyarov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Xatirə Bəşirli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Şəfəq Əlibəyli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Aida Qasımova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Tofiq Məlikli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Rəhilə Qeybullayeva, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycan
Mehdi Kazımov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan
Ali Yavuz Akpınar, professor, doktor, Boğaziçi Universiteti, Türkiyə
Hasan Cavadi, professor, doktor, Kaliforniya Universiteti, ABŞ
Firuza Melvil, doktor, Kembric Universiteti, Böyük Britaniya
Özgen Felek, professor, doktor, Yel Universiteti, ABŞ
Campiero Bellinceri, doktor, Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya
Mbaye Lo, professor, doktor, Dyuk Universiteti, ABŞ
Hendrik Boesoten, professor, doktor, Maynz Universiteti, Almaniya
Nataliya Çalisova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya Federasiyası
Gulbahor Aşurova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
Alişir Navai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti, Özbəkistan
Şodimaxammad Sufiyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası, Tacikistan
Zemfira Səfərova, akademik, AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu, Azərbaycan
Cəfər Qiyasi, AMEA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan
Məryəm Əlizadə, sənətsünəşliq doktoru, professor,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan
Marko Realini, professor, doktor, İtaliya Milli Tədqiqat Şurası, İtaliya**

**Risalə. Elmi araşdırmalar jurnalı. № 2 (29)
Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2025, 136 s.**

Orta əsrlərdə müsəlman Şərqiində yaradılan elmi əsərlər “risalə” adlanırdı. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin klassik ənənəyə riayətlə “Risalə” adlandırılmış, ədəbiyyatşünaslıq və mədəniyyətşünaslıq problemlərinin elmi araşdırmalarından ibarət məqalələr toplusu ildə iki dəfə (yaz və payız) nəşr edilir. Bu elmi araşdırmalar jurnalı məzmunu etibarlı ilə filologiya (Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı, ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və tənqid, folklorşünaslıq, mətnşünaslıq) və sənətsünəşliq (muzeyşünaslıq) sahələri üzrə məqalələri əhatə edir. "Risalə" elmi araşdırmalar jurnalı filologiya və sənətsünəşliq elm sahələri üzrə Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi dövrü elmi nəşrlər siyahısındadır. 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin "Mətbu nəşrlərin reyestri"nə daxil edilmişdir (Reyestr № 4216). Eyni zamanda, "Risalə" elmi araşdırmalar jurnalı 05 aprel 2018-ci ildən EBSCO beynəlxalq elektron məlumat bazasına daxil edilmişdir (Müqavilə № 46516).

Oxuyacaqlarınız

RİSALƏ

Elmi araşdırmalar jurnalı

№2.2025(29)

Mündəricat

KLASSİK İRS: TARİXİ VƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ

HÜSEYNOV Rafael.

Şərqsünas Böyükağa Hüseynovun elmi və ədəbi irsi

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.021

KƏRİMOVA Leyla.

Ədalət anlayışı Nizami Gəncəvinin poetik dünyagörüşündə

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.025

NARİMANOVA Chinara.

Nasimi through Gibb's eyes: the transmission of hurufi mysticism to the west

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.029

YENİ VƏ MÜASİR DÖVRDƏ ƏDƏBİ-MƏDƏNİ PROSES

ABİDQIZI Göyərçin.

Cənubi Azərbaycandan gələn mühacirlərin Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında yeri

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.032

HÜSEYNOVA Aytən.

“Məktəb” jurnalının Azərbaycan elmi-pedaqoji fikrində və maarifçilik tarixində rolu (1911-1920)

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.035

HÜSEYNOVA Məleykə.

Naşide Gökbudakın “Fəraye” romanında ekotənqid

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.039

QƏHRƏMANOVA Ulduz.

Bədii əsərlərdəki süjet problemi ədəbiyyatşünaslıq müstəvisində

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.043

TARİXİ-MƏDƏNİ ABİDƏLƏRİN QORUNMASI VƏ TƏDQIQI. MUZEYŞÜNASLIQ

ƏLİYEVƏ Zənfira.

Tofiq Bakıxanov yaradıcılığından səhifələr

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.047

İBRAHİMLİ Nigar.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin müasir ekspozisiya

ərtibatı və muzeylərarası inteqrasiya

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.051

SADİQOVA Rəhilə.

Qarabağ mədəni irsinin hüquqi və elmi müstəvidə mühafizəsi: Nizami muzeyinin konseptual rolu

doi.org/10.30546/2702-0034.2025.2.29.058

UOT:82.09

Məleykə HÜSEYNOVA
Filologiya elmləri doktoru, dosent
Azərbaycan Milli Konservatoriyası
meleyke960@gmail.com

NAŞİDE GÖKBUDAKIN “FERAYE” ROMANINDA EKOTƏNQİD

Açar sözlər: Naşide Gökbudak, “Ferafe” romanı, ekotənqid, ekofeminizm, təbii obrazlar

Keywords: Naşide Gökbudak, novel "Ferafe", ecocriticism, ecofeminism, natural images

Ключевые слова: Нашиде Гёкбудақ, роман «Ферайе», экокритика, экоефеминизм, природные образы

Giriş. Ədəbiyyatın insanların ekoloji maarifləndirilməsində oynadığı mühüm rola diqqət çəkən “ekokritisizm” ədəbi tənqidin ekoloji problemlərdən bəhs edən bir qolu olaraq yaranmışdır. O, təkcə təsviri deyil, həm də ekoloji şüurun/etikanın – antroposentrizmin tənqidi və təbiətin obyektivləşdirilməsinə yönəlmişdir.

“Ekokritisizm” terimini ədəbiyyata Uilyam Rueckertın 1978-ci ildə yazdığı “Ədəbiyyat və ekologiya: ekotənqiddə eksperiment” [10] adlı məqaləsində ilk dəfə işlədilmişdir. Müəllifin fikrincə, bu qolun məqsədi məhz ədəbi mətnlərin təbiətlə əlaqəsini, ətraf mühitin qavrayışını və təbiətin mədəni təsvirlərini tənqidi şəkildə araşdırmaqdır. Qeyd edək ki, Rueckertın məqaləsindən sonra Çerill Glotfelti, Harold Fromm, Laurens Buell, Qreq Qarrard və Timothy Morton mövzunun nəzəri baxımdan araşdırılması üçün tədqiqatlar aparmışlar. Onların apardıqları bu çalışmaları ekotənqidin siyasi, postkolonial, ekofeminist və çoxşaxəli bir nəzəriyyəyə çevrilməsinə səbəb olmuşdur.

Çerill Glotfelti və Harold Frommun 1996-cı ildə nəşr etdirdikləri “Ekotənqid oxucusu” [5] əsəri bu sahənin tədqiqatçıları üçün yönverici mənbə idi. Müəlliflərin əsas tərifləri o idi ki, “*Ekotənqid ədəbiyyatla fiziki mühit arasındakı əlaqəni öyrənən sahədir*”. Burada məqsəd mətnlərin təbiəti necə təmsil etdiyini təhlil etmək və ədəbiyyat vasitəsilə ekoloji dəyərlər haqqında düşünməkdir.

Amerikalı ədəbiyyatşünas Lourens Buell xüsusilə 1990-cı illərdə ekotənqidin banilərindən biri hesab olunur. Onun əsərləri ekotənqidin metodologiyasının formalaşmasında əsas rol oynamışdır.

Lourens Buellin ekotənqidi nədən bəhs edirdi? Buellin ekotənqidi xüsusilə onun “Ətraf mühitin təxəyyülü: təbiət haqqında ədəbiyyat və Amerika mədəniyyətinin formalaşması” [1] və “Yoxolma təhlükəsi altında olan dünya üçün yazı: ABŞ və ondan kənarında ədəbiyyat, mədəniyyət və ətraf mühit” [2] əsərlərində özünü göstərir. Ətraf mühitin təxəyyülü Buellin mərkəzi konsepsiyalarından biridir. Əsərdə insanların təbiəti, ətraf mühiti və insan-təbiət münasibətini necə qavradığı, təsəvvür etdiyi və təmsil etdiyi araşdırılır və maraqlıdır ki, müəllif bu təxəyyülün formalaşmasında və əks olunmasında ədəbiyyatın rolunu şübhə altına alır.

Qreq Qarrard Britaniya ədəbiyyatşünası və ekoloji tənqid sahəsində aparıcı simadır. Onun 2004-cü ildə nəşr etdiyi (əsər genişləndirilmiş şəkildə 2012-ci ildə

də çap olunmuşdur) "Ekotənqid" əsəri də [7] bu mövzuda yazılmış önəmli mənbələrdəndir. Q.Qarrard Buell kimi qurucu fiqur olmasa da, onun ekotənqidi daha çox metakritik bir yanaşmaya sahibdir. Yəni o, tənqid daxilində tənqidi öyrənir və onun əsas anlayışlarını şübhə altına alır və "təbiət"i özlüyündə obyektiv reallıqdan çox mədəni, tarix və linqvistik cəhətdən qurulmuş anlayış olaraq təqdim edir. O, təbiətin ədəbiyyat və digər mədəni mətnlər vasitəsilə necə təmsil olunduğunu və bu mənalara arxasında duran ideologiyaları araşdırır.

Beləliklə, ekokritisizmlə bağlı tədqiqatlar, gördüyümüz kimi, bir-birindən çox da fərqlənmir.

1. Naşide Gökbudak əsərlərinin əsas mövzusu. Naşide Gökbudak türk xalq ədəbiyyatının aparıcı simalarından biridir. O, Türkiyənin Elazığ rayonunun Perçenç şəhərində anadan olmuşdur.

N.Gökbudakın ədəbi yaradıcılığı şeir və romanlardan ibarətdir, lakin o özünü əsasən roman müəllifi kimi təqdim edir. *"Özümü həmişə bir romançı kimi hiss etmişəm və müəyyən etmişəm. Bu, əziz oxucularımdan aldığı müsbət rəylər və mənim kitablarımla maraqlanan və onlara göstərilən maraq nəticəsində gəldiyim nəticədir. Şeir kitabları kimin yazdığından asılı olmayaraq heç vaxt arzuolunan səviyyədə olmur. Sadəcə olaraq ürəyimdən gələn bir neçə misradır..."* [4, s.6]. Yazıcının otuzaya yaxın kitabı, o cümlədən, üç şeir kitabı, iyirmidən çox romanı vardır.

Onun emosional, gərgin dramatik elementlərlə zəngin romanlarının mövzusu əsasən qadın personajlar ətrafında cərəyan edir. Sevgi və şəxsi münasibətlər, ehtiras və maneələr, fədakarlıq və sədaqət, xəyanət və xəyal qırılıqları, emosional şiddət və dram, göz yaşı və kədər əsərlərinin dramatikliyini və həyəcanını artırırsa da, qəhrəmanlar adətən sonda xoşbəxtliyə çatır, sinfi fərqlər və adət-ənənə basqısından qurtulurlar.

N.Gökbudakın əsərlərində təbiət təsvirlərinə xüsusi yer verilməsə də, əsas qəhrəmanları olan qadınların xarakterləri ilə "uyğunlaşan" ətraf mühitin əksi oxucunun diqqətini çəkir. İtburnu və iydə çiçəklərinin iyini ciyərlərinə çəkən Hümeyra, sehrli meşədə danışan heyvanlar, sehrli məxluqlar və fərqli mədəniyyətlərdən olan insanlarla tanış olan Perihan, isti iyul gecəsində xəstə yatağında olan Perinanın emosional vəziyyəti adətən hadisələrin baş verdiyi mühit və təbiətlə eynidir.

Təbiət təsviri zamanı diqqət çəkən başqa bir məqam Gökbudakın əsərlərində şəhərin tez-tez yalnızlaşmanın, yadlaşmanın və təbiətin yox olmasının arxa planı olaraq verilməsidir. Bu mənada şəhər sadəcə fiziki bir məkan deyil, eyni zamanda, ekoloji münasibətlərin qopmasına səbəb olan sosial bir hörgüdür. Ekotənqidi ədəbiyyatdakı şəhər ekologiyası araşdırmalarında qeyri-təbii ilə qeyri-mədəni arasındakı sərhədin yenidən gözdən keçirilməsinin gərəkdiyi ilə bağlı fikirlər var [1; 2; 7].

Yazıcının əsərlərində təkrarlanan mövzulardan biri də "məkanın yaddaşı"dır: dağıdılmış bağlar, quruyan çay yataqları, itirilmiş dad və qoxular. Bu elementlər həm də sosial keçmişin və ətraf mühitin dəyişməsinin göstəriciləridir. N.Gökbudakın romanlarında bitki örtüyü və ya quş nəğməsi kimi təbiət ünsürləri təkcə nostalji deyil, həm də zamanın axışı, itkilərin davamlılığının göstəricisidir. Bu, Rob Niksonun "yavaş zorakılıq" konsepsiyasını xatırladır: urbanizasiyanın, ətraf mühitin məhv edilməsinin və laqeydliyin nəticələri ani fəlakətlər kimi görünməyə bilər, lakin onların davamlılığı

həyatı formalaşdırır [9, s.45]. Gökbudak mətnləri bu görünməz, yavaş məhvin dildəki təzahürüdür.

Bu məqalədə məqsədimiz N.Gökbudakın "Fəraye" romanında ekoloji tənqidi təhlil etmək olduğundan konkret nümunələr üzərində duracağıq.

Yuxarıda bəhs etdiyimiz nəzəri qaynaqlar yazıçının əsərlərində təbiət təsvirlərinin forma və etik ölçülərinə toxunduğunu aşkar etməyə kömək edəcəkdir. Təhlil isə iki əsas xətlə aparılacaqdır: təbiət və məkan arasındakı əlaqələr, məkan subyektivliyi; dil, bədən və ekoloji etika.

2. "Fəraye" romanında ekotənqid. "Fəraye" N.Gökbudakın 2008-ci ildə işıq üzü görən əsəridir. Əsər Edremitin üç kilometrliyindəki, Kaz dağlarının ətəyində yerləşən Çamcı kəndində məskunlaşmış türkmənlər və ya yörükərdən dinlənən hekayələrdən təsirlənərək yazılmışdır.

Roman yağışlı bir aprel gününün təsviri ilə başlayır.

"Nisan ayı, Ege'de zaman zaman bir yaz ayı kadar sıcaq ve güneşlidir. Kırılarda kekik kokusuna ve dağ sümbüllerinin görünümüne doyum olmaz. Bu yıl havaların soğuk gitmesinden olacak, ortada ne kekik kokusu ne de dağ sümbülleri var. Havalar da insanların içi gibi, karanlık ve değişken, özellikle Edremit ve çevresi soğuk, yağmurlu ve bolca gök gürültülü bir Nisan yaşıyor. Çamcı Köyü'nün tanınmış birkaç ailesinden birinin reisi olan, aynı zamanda köyün muhtarlığını yapan Fikret Bey, Edremit'ten Çamcı'ya yürürken yağmur yine bütün şiddeti ile yağmaya başladı. Sanki gökten kovalarla su dökülüyordu. Yol, bir anda nehir görünümüne büründü. Kaz Dağları'nın eteklerindeki Çamcı Köyü, Edremit'e göre daha yüksekte olduğundan; su, köyden Edremit'e doğru akıyordu. Elli sekiz, elli dokuz yaşlarında olan Fikret Ağa, bacaklarının ağrısına aldırmadan, biraz tümsekte olan bir ağacın altına doğru koştu. Yaşından fazla gösteriyordu" [3, s.12].

Göstərdiyimiz bu bölümü Lawrence Buellin ekokritik prinsiplərini nəzərə alaraq belə təhlil edə bilərik:

Mətn aprel ayının Egedəki tipik təsviri ilə başlayır: "kəklikotu qoxusu" və "dağ sümbülləri" ilə dolu isti və günəşli günlər. Bu, bölgənin idealizə edilmiş, bərəkətli və xoş bir təbiət obrazıdır. Lakin dərhal sonra gələn *"Bu yıl havaların soğuk gitmesinden olacak, ortada ne kekik kokusu ne de dağ sümbülleri var"* ifadəsi həmin idealizə edilmiş obrazın pozulduğunu göstərir. Bu anormallıq mətnə bir ekoloji dəyişiklik kimi təqdim olunur.

Həmçinin, mətnə keçən "Qaz dağlarının ətəklərindəki Çamcı kəndi" kimi coğrafi referanslar da müəyyən bir ekosistemin ədəbi çərçivədə necə yerləşdirildiyini göstərmək baxımından əhəmiyyətlidir.

"Havalar da insanların içi kimi, qaranlıq və dəyişkən" cümləsi, təbiətin insan psixologiyası üçün bir metafor kimi istifadə olunduğunun ən bariz əlamətidir. Hava şəraiti (qaranlıq, dəyişkən, soyuq, yağışlı, göy gürültülü) Birinci Dünya müharibəsi dövründə Anadolunun, xüsusilə də adıçəkilən bölgənin çalxantılı və gərgin atmosferini əks etdirir. Bu, Buellin "ekoloji təsəvvür" konsepsiyasına uyğundur; insanlar təbiəti öz daxili vəziyyətləri və xarici böhranları ilə əlaqələndirərək mənalandırırlar.

Yağışın "bütün şiddəti ilə" yağması, "göy üzündən vedrələrlə su tökülməsi" və yolun "çay görünüşünə bürünməsi" təbiəti passiv bir fon olmaqdan çıxarıb personajların hərəkətlərini və vəziyyətini birbaşa təsir edən, hətta çətinləşdirən aktiv

bir qüvvəyə çevirir. Fikrət Ağanın ağacın altına sığınması insanın təbiət qarşısındakı kövrəkliyini və ona sığınma ehtiyacını göstərir.

Əsərin əvvəlindəki bu mətnin böyük bir hissəsi Fikrət Ağanın daxili düşüncələrinə və kürəkəni ilə etdiyi söhbətə ayrılıb. Bu söhbətin əsas mövzusu Birinci Dünya müharibəsinin gətirdiyi siyasi gərginliklər, rum-türk münasibətləri, Osmanlı dövlətinin vəziyyəti və Mustafa Kamala olan ümididir. Təbiətin təsviri güclü olsa da, hekayənin əsas ağırlığı insan dramına, siyasi çəkişmələrə və sağ qalma mübarizəsinə verilmişdir. Qeyd edək ki, burada ekoloji problemlər (mövsümün anormallığı kimi) fərq edilsə də, birbaşa ekoloji məsuliyyət və ya fəaliyyət çağırışı edilmir.

Eşşək Fikrət Ağanın nəqliyyat vasitəsi kimi istifadə edilir. *"Heyvan gənc və olduqca güclü idi"* ifadəsi eşşəyin keyfiyyətini göstərsə də, bu keyfiyyət onun insanlara verdiyi fayda üzərindən qiymətləndirilir. Eşşəkdən burada bir heyvan olaraq deyil, insanın bir vasitəsi kimi bəhs edilir. Bu baxımdan o, ağacın bir sığınacaq kimi istifadəsi ilə eyni vəzifəni görmüş olur və bu vəziyyət Buellin "qeyri-insani varlıqların insan mərkəzli olmayan bir marağı" olub-olmadığı meyarı ilə tam səsləşmir, çünki burada onlar daha çox insanın faydası üçün vardırlar.

Kürəkənin *"Havanın da xaini olar, ata"* sualına Fikrət Ağanın *"Olar, elə yunanlar kimi. Daha doğrusu, bütün Avropa dövlətləri kimi. Bizi, yəni kənd muxtarlarını və yaxın ətrafdakı qabaqcıl insanları Edremit Qaymaqamı Köprülülü Həmdi Bəy çağırmışdı"* cavabı təbiəti siyasi bir düşmənlə eyniləşdirir. "Xain" sifəti həm havaya, həm də düşmənlə millətlərə aid edilərək, təbii dünyanı insan münaqişələrinin bir hissəsinə çevirir.

Göründüyü kimi, mətn ətraf mühiti bir "proses" kimi deyil, bir "proqnoz" kimi əks etdirir.

Bildiyimiz kimi, poeziya və ya bədii ədəbiyyatda təbiətə verilən dəyər mətnin etik istiqamətini müəyyən edir. Bu baxımdan müəllifin *"Doğayı çok sevdim ve seviyorum. Sevmesini bilen veya sevmek seven her insan gibi, güzel olan tüm duyguları yaşadım"* [3, s.34] kimi bəsit görünən ifadəsində ekotənqidi baxımdan ilkin antropoloji niyyət (insan-təbiət sevgisi) görünsə də, burada onun təbiətlə emosional əlaqəsinə işarə vardır. Buradakı "sevmək" təbiətə qayğı və həssaslıq haqqında diskursların əsasını təşkil edir. Ekotənqiddə bu cür ifadələr göstərir ki, təbiət sadəcə təsviri fon deyil, eyni zamanda, insan həyatının emosional quruluşu ilə iç-içədir.

Əsərdə buna başqa bir nümunə *"Rüzgârın önünde uçup, kaybolmamışlar. Onları, ... biriktirmişim"*dir [3, s.74]. Burada külək, uçan cisimlər və "itirməmək" təsvirləri təbiətin yaddaş daşıyıcısı kimi təcəssüm etdirilməsinə bir nümunədir. Ümumiyyətlə, ekoloji tənqidi mütaliədə külək və quş kimi qeyri-insani elementlərin "itməməsi" təbiətin kollektiv yaddaşa daxil olmasını nümayiş etdirir və kiçikmiqyaslı ekoloji yaddaş təcrübəsinə işarə edir.

"Dışarıda, nefis bir dolunay vardı. Denizde ışıklar oynuyordu" [3, s.49].

Bu təsvirdə romanın emosional ab-havası yaradılır. Ay işığı və dənizin hərəkəti personajların daxili aləmlərinin əks olunması rolunu oynayır: Fərayənin ətrafa diqqətlə baxması təbiətlə yaxın əlaqəni və məkanın müşahidəçi/şahid rolunu gücləndirir.

"Ege denizindeki bütün adaların coğrafi yapısı, bitki örtüsü, hatta denizdeki dalga sesi bile aynıdır" [3, s.49].

Burada təbiət yerli fərqlərin aradan qalxmasından xəbər verən müstəvi kimi təsvir olunur. Adaların oxşarlığı mədəni və ekoloji müxtəlifliyi gizlədir. Ekoloji tənqidi oxunuşda bu, modernləşmə/yerdəyişdirmə və ya posttravmatik yaddaşın

aşınması ilə əlaqələndirilə bilər: əgər məkanda orijinallıq yoxdursa, kollektiv yaddaş və aidiyyət də zədələnir.

"Doğa, insanlar kadar sahtekâr değıl, öyle olabilseydi, ne karakterde olduğunu hemen çözebilirdik" [3, s.49].

Bu cümlə ilə təbiətə mənəvi dəyər verilir; təbiətin "dürüst"lüyü ilə insanın sosial münasibətlərdəki "saxtakarlığı" qarşı-qarşıya qoyulur.

"Tam o sırada, silah sesleri duyuldu... Rum askerleri ile Türk direnişçilerinin çarpışma sesleri... Açık deniz, insanı her konuda aldatabilir, özellikle mesafe tahmininde" [3, s.50].

Burada təbiət səsləri (dalğalar, dəniz, ay işığı) antropogen zorakılığın (silahların) səsi ilə üst-üstə düşür. Ekoloji tənqidi kontekstdə bunu Rob Niksonun "yavaş zorakılıq" və ya ekoloji zorakılığın görünməz/uzunmüddətli təsirləri ilə bağlı fikirləri ilə qarşılaşdırmaq olar. "Açıq dənizin aldadıcılığını" vurğulayan ifadə insan biliyinin təbiət qarşısında acizliyini ortaya qoyur.

Hadisələrin gedişatında Fərayə ilə Niko arasındakı dialoqların içindəki kəsintilər və daxili monoloq bənzəri cümlələr personajların psixoloji durumunu üzə çıxarır. Məsələn, Fərayənin *"Bu durumda heç kimin hekayəsi məni təsirləndirməz"* daxili nitqi onun emosional vəziyyətini ortaya qoyursa, Nikonun *"Mən şəhərdə böyüdüm... təhsil almaq imkanı da tapdım"* sözü onun kəndli ilə şəhərli arasındakı təhsil/təcrübə fərqi vurğulayır.

"Fəraye" romanının ən güclü elementlərindən biri yazıçının duyğusal təsvirlərə verdiyi əhəmiyyətdir. Soyuq, rütubət, yeməyin azalması kimi ətraf mühit şərtlərindən savayı, yemək səhnəsinin detalları (soğanın zeytun yağında qovrulması, üzərinə qırmızı istiot səpilməsi, xəmirin sacda bişirilməsi) həm aclığın təsvirlərini verir, həm də yemək mədəniyyətini təqdim edir. Yeməyin "iştahla yeyilməsi", "Dostum" adlı itin davranışları, personajların bədənlərinin reaksiyaları (Nikonun kürək ağrısı, Fərayənin ayaqlarının əsməsi) vasitəsilə mətn aclığı, yorğunluğu və narahatlığı birbaşa bədən hərəkətləri ilə göstərir.

Mətdəki "xəyanət" ifadəsi bir tərəfdən şəxsi hissləri göstərərəkən, digər tərəfdən sosial normaların sərtliyini əks etdirir. Elenanın xəyanəti üzərindən irəli sürülən tənqidlər isə qadının sosial mövqeyinə dair ikili və məhdudlaşdırıcı baxışı ortaya qoyur. Bundan əlavə, Konstantinin "saplantısına" qarşılıq verən sosial müdaxilə və Nikonun vasitəçiliyi cəmiyyətdaxili nizamı təmin etmə mexanizminin nümayişidir.

Nəticə. Gökbudakın romanlarında təbiət mətnin ritorikası vasitəsilə bir növ dolaylı ifadə qazanır: küləyin istiqaməti, torpağın qoxusu, ya da bir ağacın kölgəsinin xatırlandığı təsvirlərlə təbiət əsərə nüfuz edir. Bu əsərlərdə insanlığa xas hər şey var: uğursuz macərə, dərin həyat hekayəsi, həsrət, aradır də qəzəb və sevgi, romantika.

Bir sözlə, Naşide Gökbudakın romanları sevgi və insan münasibətlərinin mürəkkəb təbiətini, sosial maneələri və şəxsi fədakarlıqları araşdıraraq oxucunu emosional şəkildə cəlb edən dramatik və çox vaxt ümidverici hekayələr təqdim edir. Yazıçının ədəbiyyatdakı uğuru da məhz bu emosional yüklü və cazibədar hekayəyaratma tərzindən qaynaqlanır.

Roman Lawrence Buellin ekokritiki çərçivəsində oxunduğunda təbiətin personajların yaşadığı insani dram üçün güclü bir zəmin rolunu oynadığını göstərir. Təbii hadisələr (şiddətli yağış, mövsümi anormallıq) hekayəyə canlılıq və dramatik bir atmosfer qatsa da, rəvayətin əsas diqqət nöqtəsi insani münasibətlər, siyasi mübarizələr

və sağqalma narahatlığıdır. Bu, romanın antropomərkəzçi (insanmərkəzli) bir perspektivdən yazıldığını ortaya qoyur.

Ümumiyyətlə isə, ekokritizm və ekofeminizm ədəbi mətnləri ekoloji və ictimai ədalətsizliklər kontekstində yenidən oxumağımıza imkan verən güclü tənqidi alətlərdir. Hər iki yanaşma da ədəbiyyatın yalnız estetik bir zövq mənbəyi olmadığını, eyni zamanda, ictimai və ekoloji problemlərə işıq salan, maarifləndirən və dəyişikliyə ilham verən bir güc olduğunu vurğulayır. Ədəbi mətnləri bu perspektivlərdən təhlil etmək oxucuların təbiətlə insan arasındakı mürəkkəb əlaqəni daha dərinlən anlamalarına və öz ekoloji şüurlarını inkişaf etdirmələrinə kömək edə bilər.

Əlaqə

E-mail: meleyke960@gmail.com

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Buell, Lawrence. *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge: Harvard University Press, 1995
2. Buell, Lawrence. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Oxford: Blackwell, 2005
3. Gökbudak, Nəşide. *Feraye*. İstanbul: Kilim matbaası, 2008
4. Gökbudak, Nəşide. *Veda*. Ankara: Olasılık Yayınları, 2018
5. Glotfelty, Cheryll & Harold Fromm (eds.). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: University of Georgia Press, 1996
6. Güntürk, Tolgahan. Nəşide Gökbudak. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. URL: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naside-gokbudak>
7. Garrard, Greg. *Ecocriticism*. London: Routledge, 2004
8. Morton, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2007
9. Nixon, Rob. *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press, 2011
10. Rueckert, William. "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism." *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism* (der. Cheryll Glotfelty), Athens: University of Georgia Press, 1996

Məqaləyə istinad: Məleykə Hüseynova. Nəşide Gökbudakın "Feraye" romanında ekotənqid. Nömrə 2 (29), 2025. səh.82-88.
DOI.10.30546/2702-0034.2025.2.29.039

Meleike HUSEYNOVA

ECO-CRITICISM IN NASHIDE GOKBUDAK'S NOVEL "FERAYE"

S u m m a r y

Nature images often appear in different functions in the poetry and prose of Nəşide Gökbudak: sometimes as spatial indicators carrying the burden of personal memory, sometimes as living beings struggling to survive in the dense landscape of the city. This article attempts to provide an overview of the ecological critique of nature images in N. Gökbudak's works. The aim here is not only to describe natural images, but also to show how these images intersect with gender, urbanization, history and language politics. For the ecocritical framework helps to reveal the aesthetic form

of the text, as well as to analyze the various functions of nature images, which are the non-human “heroes” of the works.

The subject of the article is the writer's novel "Feraye". The novel presents dramatic and often hopeful stories that emotionally engage the reader, showing the complex nature of love and human relationships, social obstacles and personal sacrifices.

When read within the framework of Lawrence Buell's ecocriticism, the novel shows that nature plays a powerful role in the human drama experienced by the characters. Although natural phenomena add vitality and dramatic atmosphere to the story, the main focus of the narrative is on human conflicts, political struggles and survival concerns. This reveals that the novel is written from an anthropocentric (human-centered) perspective.

Мэлейкэ ГУСЕЙНОВА

ЭКОКРИТИКА В РОМАНЕ НАШИДЕ ГЕКБУДАКА «ФЕРАЙЕ»

Резюме

Образы природы часто выступают в разных функциях в поэзии и прозе Нашиде Гёкбудак: иногда как пространственные ориентиры, несущие бремя личной памяти, иногда как живые существа, борющиеся за выживание в плотном городском ландшафте. В данной статье предпринята попытка дать общий обзор экологической критики образов природы в произведениях Н. Гёкбудак. Цель статьи – не только описать природные образы, но и показать, как эти образы пересекаются с гендерными аспектами, урбанизацией, историей и языковой политикой. Экокритический подход помогает раскрыть эстетическую форму текста и одновременно проанализировать различные функции образов природы, которые являются нечеловеческими «героями» произведений.

Тема статьи – роман писателя «Ферайе». В нём представлены драматичные и зачастую полные надежды истории, которые эмоционально захватывают читателя, раскрывая сложную природу любви и человеческих отношений, социальные препятствия и личные жертвы.

Рассматривая роман в контексте экокритики Лоуренса Бьюэлла, можно увидеть, что природа играет важнейшую роль в человеческой драме, переживаемой героями. Хотя природные явления добавляют истории яркости и драматизма, основное внимание в повествовании уделяется человеческим конфликтам, политической борьбе и проблемам выживания. Это свидетельствует об антропоцентрической (человекоцентричной) перспективе романа.

**RİSALƏ.
ELMİ
ARAŞDIRMALAR
JURNALI**